

דפי עיון ליום הלימוד העולמי לזכר הרב זקס

התורה כישירה

בעולמו של הרב הלורד יונתן זקס זצ"ל היה לשיחה מקום נכבד. הוא היה דוגמה חיה למימרתו של בן זומא בפרקי אבות (ד, א) "איזהו חכם? הלומד מכל אדם".

התפילה ולימוד התורה הם בעיני הרב זקס השיחות שלנו עם אלוהים. מצוות לימוד התורה היא להבנתו שיחה בין־דורית מתמשכת, שבה כל אדם מקשיב לכתבי הקודש ולקולותיהם של הלומדים שבאו לפניו, כמו גם לקולותיהם של הלומדים בני דורו, ומשמיע את קולו שלו. בלימוד התורה, כתב הרב זקס, אנו מקשיבים לקב"ה, ובתפילה אנו מדברים אליו.

יום הלימוד העולמי השנה מציין חמש שנים לפטירתו של הרב זקס, והוא עומד בסימן "התורה כשיחה". ברוח נושא זה, בשפה האנגלית ראה אור השנה בהוצאת קורן פירוש של הרב זקס לחמשת חומשי תורה – ובעברית הופיעו בהוצאה זו, לקראת ראש השנה האחרון, מחזורי הימים הנוראים בביאורו.

התורה כליטה

מקור 1: הרב יונתן זקס, מבוא לספר בראשית, "ברית ושיחה" ('שיג ושיח' באנגלית)

פעם אחר פעם, בעיצומן של תקופות סוערות או לקראת הכרעות קשות, מצאתי הדרכה במילות פרשת השבוע - או להפך, המאורעות סביבי העניקו לי הבנה עמוקה יותר של הפרשה. זהו בדיוק מובנה של המילה "תורה": הוראה, הדרכה, הכוונה. **התורה היא פירוש לחיים, והחיים הם פירוש לתורה. הממשק בין התורה לחיים הוא משום כך שיחה, שבה כל צד זורה אור על האחר.** התורה היא ספר שנועד לא רק שיקראו בו, אלא גם שיחיו אותו. אחד הדברים הנותנים לנו את האומץ והחוכמה למצוא את דרכנו במדבר החיים הוא הידיעה שאיננו לבד, שה' הולך לפנינו בעמוד ענן ובעמוד אש להנחותנו בדרך. הוא עושה זאת באמצעות מילות התורה, מילים שחיו של כל יהודי הם פירוש להן, ועל כן לכל אחד מאיתנו יש מה לחדש לגביהן...

קראתי לשיחות אלו "ברית ושיחה" מפני שבעיניי זוהי תמצית מהותו של לימוד התורה - לאורך הדורות, וגם לנו, עכשיו. פסוקי התורה הם בריתנו עם אלוהים, חוקתנו כאומה הכפופה לריבונותו. **מלאכת פירושם של פסוקי התורה היא נושאה של שיחה המתמשכת כל עוד יהודים לומדים את דברי האל, שיחה שהתחילה בהר סיני לפני 3,300 שנה ולא חדלה עד היום.** כל דור הוסיף את פירושו, ועכשיו תורנו. ההשתתפות בשיחה הזאת היא חלק מרכזי מהחוויה היהודית. כי אנחנו העם שאינו מפסיק ללמוד את ספר החיים, המתנה היקרה-מכול שקיבלנו מאלוהי החיים.

נקודות למחשבה

1. איך אפשר לנהל שיחה עם טקסט?
2. למה לדעתכם התכוון הרב זקס באומרו כי "התורה היא פירוש לחיים, והחיים הם פירוש לתורה", ומדוע התורה והחיים יוצרים יחד שיחה?
3. מי הם המשתתפים בשיחה שהרב זקס מדבר עליה בקטע שקראנו? האם השתתפתם פעם בשיחה הזאת?
4. האם לדעתכם השיחה הזאת חשובה? מדוע?
5. מהם הערכים שבלב שיחה זו?

השיחה כערך רוחני

מקור 2: הרב יונתן זקס, 'לכבוד השוני', פרק 4

כיצד אנחנו חיים עם שוני מוסרי ובד בבד מקיימים קהילת-על משותפת? התשובה, שכבר הצעתי לעיל, היא **שיחה** - לא ויכוח, אלא **המעשה הממושע של תקשור** (הבהרה של השקפותיי לאדם שאינו שותף להן) **ושל האזנה** (כניסה לעולמו הפנימי של אדם שהשקפותיו מנוגדות לאלו שלי). **שתי אלו הן צורות כנות של הוקרה, של מתן תשומת לב לזולת, של הענקת ערך לדעותיו אף שאין הן דעותיי.** בְּוִיכּוּחַ צד אחד מנצח, הצד השני מפסיד, אך שניהם נשארים כפי שהיו קודם לכן. **בשיחה שום צד אינו מנצח, אך שני הצדדים משתנים, מפני שהם יודעים עתה איך נראית המציאות מנקודת מבט אחרת.** אין זה אומר שהצדדים מוותרים על אמונותיהם הקודמות. לא לכך נועדה השיחה. אולם אנחנו אכן משתנים, במובן זה שאני מבין עתה שעליי לפנות מקום לאמונה אחרת, שיש מי שמחזיק בה בכל נימי נפשו, ושהצד השני מבין, אם הראיתי שאני משוכנע בעמדתו, שעליו לפנות מקום לאמונתי שלי.

נקודות למחשבה

1. מה ההבדל בין ויכוח לשיחה?
2. איזה מהם כדאי יותר? למה?
3. איזה ערך יש לשיחה שבסופה אין הסכמה ברורה?
4. למה חשוב לפנות מקום לאנשים ודעות שאיננו מסכימים עימם?
5. הם ערכי הליבה של שיחה, להבדיל מוויכוח?

מקור 3: הרב יונתן זקס, שיג ושיח, פרשת חיי שרה: "תפילה ושיחה"

יצחק יצא "לְשׁוֹחַ". "אין שיחה אלא תפילה", אומרת על כך הסוגיה במסכת ברכות. כל שיחה, שיחת אמת, היא כעין תפילה. תפילה היא שיחה בין שמיים וארץ; אבל גם שיחת אמת בין בני אדם דומה לתפילה, כי אדם נפתח בה אל ממשותו של אדם אחר. הוא נכנס בה לעולמו של זולתו. הוא מתחיל לראות דברים מנקודת מבט שאינה שלו. כששתי נפשות באות במגע, שתיהן משתנות.

שיחה כנה בני בני האדם היא אם כן הִכְנָה לתפילה, ותפילה בזעיר אנפין. שכן בתפילה אני מִפְנֶה את הקשב שלי לתדר אלוהי. אני מקשיב ולא רק מדבר, נפתח בפני ממשות שאינה אני עצמי אלא גדולה ממני בהרבה, למציאות אלוהית אינסופית. מתוך כך, אני נעשה אדם אחר. התפילה אינה מונולוג, אלא דיאלוג.

נקודות למחשבה

1. למה לדעתכם מתכוון הרב זקס באומרו כי "תפילה היא שיחה"?
2. ולמה הוא מתכוון באומרו כי "כל שיחה, שיחת אמת, היא כעין תפילה"?
3. מה אפשר ללמוד מהתפילה על שיחות עם אדם אחר?
4. מה אפשר ללימוד על התפילה משיחות עם אדם אחר?
5. מהם הערכים שבלב שני סוגים אלה של שיחה?

היהדות כדת של הַשְׁלָה

מקור 4: הרב יונתן זקס, שיג ושיח, פרשת בראשית: "אמנות ההקשבה"

היהדות היא דת של הקשבה, לא של ראייה. כמובן, יש ביהדות רכיבים ויזואליים. אבל הם אינם העיקר. ההקשבה היא המשימה המקודשת. הציווי המפורסם ביותר ביהדות הוא "שמע, ישראל!". הדבר שהבדיל בין אברהם, משה והנביאים לבין בני זמנם היה שהם שמעו את הקול שבאוזני אחרים היה בלתי שְׁמִיעַ. באחת הסצנות הדרמטיות הגדולות במקרא מלמד אלוהים את אליהו כי הוא מצוי לא ברעש ולא ברוח ולא באש אלא ב"קול דממה דקה" (מל"א יט, יב).

כדי ללמוד להקשיב - לאלוהים וגם לזולת - נדרשים תרגול, התמקדות, ויכולת להשקיט את הנפש. הראייה מציגה לנו את יופיו של העולם שה' ברא, אבל ההקשבה מחברת אותנו אל נפש הזולת, ולפעמים אל נפש "הזולת המוחלט", אלוהים: כאשר הוא מדבר איתנו, קורא לנו, מְזַמֵּן אותנו אל שליחותנו בעולם... הרוחניות היהודית היא אמנות ההקשבה.

מקור 5: הרב יונתן זקס, שיג ושיח, פרשת עקב: "ההקשבה כערך רוחני":

היהדות היא דת של הקשבה. זוהי אחת התרוממות המקוריות ביותר שלה לתרבות האנושית. תרבות המערב נבנתה על צמד יסודות: יוון העתיקה וישראל הקדומה. השתיים שונות זו מזו בכל דרך אפשרית. תרבות יוון הייתה תרבות ויזואלית. הישגיה הגדולים קשורים לעין, לראייה. היא הגישה לעולם את היפות ביצירות האמנות, הפיסול והאדריכלות שנראו בו עד ימיה. האירועים הציבוריים האופייניים לה ביותר היו הצגות התיאטרון והמשחקים האולימפיים - אלו ואלו מופעים, מחזות שצופים בהם. אפלטון תפס את הידיעה כמין ראיית עומק, ראיית המהות האמיתית שמתחת לפני השטח.

רעיון זה, שלדעת הוא לראות, נשאר עד היום המטפורה השלטת במערב. יש לדבר אחיזה גם בלשוננו; אנחנו "שופכים אור" על נושא כשאנו מסבירים אותו, אנחנו בוחנים אותו מתוך "נקודת מבט" או "זווית ראייה" משלנו, אנחנו "רואים את הנולד" כשאנו "צופים" את העתיד, ועוד. אך התופעה ניכרת יותר בלשונות אירופה, כגון בשפה האנגלית, שבה גם הביטויים הבסיסיים ביותר הנוגעים להבנה ולידיעה באים מעולם הראייה. תובנת העומק, ראיית הנולד וההבנה בדיעבד הן insight, foresight, hindsight, שפירושן המילולי הוא ראייה פנימה, ראייה לפני וראייה לאחור. אבחנה היא observation, תצפית. המחשה והדגמה הן illustrate, הארה. כשהאנגלי רוצה לומר שהבין הוא אומר I see, אני רואה. היהדות מציעה כיוון אחר לגמרי. היהדות היא אמונה באל שאיננו יכולים לראות, באל שאי אפשר לייצג אותו באופן ויזואלי...

היהודים והיהדות לימדו כי איננו יכולים לראות את אלוהים, אך אנו יכולים לשמוע אותו והוא שומע אותנו. המילה המדוברת והנשמעת היא המאפשרת לנו לקיים יחסי קרבה עם אלוהים כאֲבִינו, כשותפנו, כמלכנו, כְּאֶחָד שאוהב אותנו ואנו אוהבים אותו. איננו יכולים להציג את אלוהים באופן מדעי. איננו יכולים להוכיח את אלוהים באופן לוגי. אלו הן צורות מחשבה יווניות, לא יהודיות. לדעתי, מנקודת מבט יהודית, הניסיון להוכיח את מציאות האל באופן לוגי או מדעי הוא מאמץ מוטעה. אלוהים איננו אובייקט אלא סובייקט. דרך ההתייחסות היהודית לאלוהים היא אינטימיות ואהבה, ולצידן יראה והערצה.

נקודות למחשבה

1. איך מחברת אותנו ההקשבה לנפש של הזולת ולנפש המוחלט, האל?
2. כיצד מקשיב אדם לאלוהים?
3. מדוע חושדת היהדות בוויזואליה?
4. כיצד משמשת ההקשבה אמצעי לקשר וליחסי־גומלין עם ה'?
5. איך קשורים קטעים אלה מכתבי הרב זקס לקטעים שהצגנו לפנייהם בנושא השיחה?

שמע ישראל

מקור 6: מתוך ביאורו של הרב זקס לספר דברים ב"חומש השלם" החדש באנגלית

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, ה' אֱלֹהֵינוּ, ה' אֶחָד. וְאַהֲבַת אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ. וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנִי מְצִוֶּה הַיּוֹם עָלֶיךָ לַעֲשׂוֹת. וְשָׁנַתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בַּדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ. וְקָשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדְךָ וְהָיוּ לְטָטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ. וְכָתַבְתָּם עַל מְזוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ.

5. להיעתר, לציית, למלא בקשה, כמו ב"וְשָׁמַע אֲבָרָם לְקוֹל שְׁרִי" (בראשית טז, ב).

בלשון חז"ל נוספו עוד מובנים לפועל לשמוע, כגון להסיק מסקנה ממה שהו, להסכים, להחשיב כראיה, ולהחשיב כחלק מן התורה שבעל פה.

"שמע ישראל", אם כן, אינו מציין שמיעה פסיבית. הוא אומר משהו מעין "הקשב. התרכז. תן לדבר האלוהים את מרב הקשב הממוקד שלך. השתדל להבין. הפעל את כל כשריך, השכליים והרגשיים. עשה רצונו רצונך. כי מה שהוא מצווה אותך לעשות איננו אירציונלי או שרירותי, אלא הוא נועד לרווחתך, לרווחת עמך, ובחשבון אחרון לרווחת כל בני האדם.

ביהדות, האמונה היא צורה של הקשבה - לשיר שהבריאה שרה לבוראה, ולמסר שההיסטוריה משגרת למי שעמל להבין אותה. משה אומר זאת בספר דברים שוב ושוב: הפסיקו להסתכל; הקשיבו. הפסיקו לדבר; הקשיבו. צרו דומייה בנשמתכם. החרישו את המולת היצר, התשוקה, הפחד, הכעס. נסו להקשיב לקול הדממה הדקה שמעבר לרעש. ואז תדעו כי העולם הוא פרי מלאכתו של האל האחד הנמצא הלאה מן הרחוק שבכל הכוכבים, ובהיבט קרוב אליכם יותר מכפי שאתם קרובים אצל עצמכם. ואז תאהבו את ה' בכל לבבכם ובכל נפשכם ובכל מאודכם. מתוך מציאת אחדות האל תמצאו אחדות בתוכם ואחדות ביניכם לבין העולם, ולא תפחדו עוד מפני הבלתי־נודע.

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, ה' אֱלֹהֵינוּ, ה' אֶחָד - מילים אלו הן העדות העילאית לאמונת ישראל. "שמע" היא מילת המפתח של היהדות. ה' איננו דבר שאנחנו רואים, אלא קול שאנחנו שומעים. האבות והנביאים לא ראו את ה'; הם שמעו אותו. יש לכך השלכות על היהדות כולה. זו דרך להבין את העולם.

היהדות, המאמינה באל הבלתי־נראה הנשגב מן היקום, ואוסרת לייצג אותו באורח ויזואלי, היא ציוויליזציה של האוזן. כדי לתת כוח דרמטי לרעיון שה' נשמע ואינו נראה, אנו מכסים את עינינו בידנו באומרנו את מילות שמע ישראל.

הפועל "לשמוע" הוא מילת מפתח בספר דברים. הוא מופיע בו, להטיותיו, כתשעים ושתיים פעם. הוא נושא טווח רחב של משמעויות, שאפשר לקבץ סביב חמישה מובנים עיקריים:

1. להאזין, להקדיש קשב ממוקד, כמו ב"הִסְפַּת וְשָׁמַע יִשְׂרָאֵל" (דברים כז, ט).
2. לחוש בחוש השמיעה, כמו ב"אֵת־קִלְקֶלְךָ שָׁמַעְתִּי בְּגִן וְאִירָא" (בראשית ג, י).
3. להבין, כמו ב"הִבֵּה נִרְדָּה וְנִבְלָה שֵׁם שְׁפָתֶם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׁפַת רֵעֵהוּ" (בראשית יא, ז).
4. להפנים, להביא בחשבון, לקחת ללב, כמו ב"וְלִישְׁמַעְאֵל - שָׁמַעְתִּיךָ" (בראשית יז, כ).

נקודות למחשבה

1. מדוע לדעתכם משתמשת התורה במילה "שמע" בפרשיית שמע ישראל?
2. כיצד נקשרת כל אחת מקבוצות־המשמעות של הפועל לשמוע, שהרב זקס מנה, לקטעי המקורות שדנו בהם לעיל?
3. מה הקשר בין הקשבה לאמונה?
4. האם אתם יכולים לשמוע את "השיר שהבריאה שרה לבוראה", ואת "המסר שההיסטוריה משגרת"? מה הם אומרים לכם?
5. מדוע לדעתכם נעשתה פרשיית שמע ישראל מרכזית בתפילה היהודית, אף כי במקורה אינה תפילה והיא פונה לישראל ולא לה'?

בְּכָל לְבָבְךָ – מספרים שר' מנחם מנדל מקוצק שאל פעם את תלמידיו, "איפה ה' נמצא?" התלמידים נבוכו. "מה פירוש איפה ה' נמצא? השאלה היא איפה הוא לא נמצא! הרי למדנו שאין מקום פנוי משכינתו של הקב"ה, שמלוא כל הארץ והשמיים כבודו!" ענה הרבי, "לא הבנתם. ה' נמצא היכן שאנחנו נותנים לו להיכנס".

בפעם אחרת שאל, למה אמרה התורה "על לבבך" ולא "בלבבך"? וענה: מפני שהלב לא תמיד פתוח. על כן מצווה אותנו התורה להניח את הדברים האלה "על" לבבנו, כך שכאשר הלב יפתח, הם יהיו מוכנים להיכנס אליו מייד. ביהדות, רוחניות משמעה פתיחות. למי שפתוח, ה' קרוב אפילו יותר מכפי שהוא קרוב לעצמו. אך למי שסגור, הוא רחוק מן הרחוקות שבגלקסיות. שאלה שנשאלת בכנות היא פתח בנשמה. המשימה בחינוך היא ללמד ילד להיות פתוח - לקול האל ולנס הקיום.

וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ – רש"י מפרש: "לשון חֲדוּד הוא, שיהיו מחודדים בפניך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד" (והשוו דברים לב, מא). ביהדות החינוך הוא אקטיבי, לא פסיבי. הוא משחזר את הדעת, מחדד את השכל, באמצעות שאלות ותשובות, קושיות ותירוצים. ארבע פעמים התורה מתייחסת לילדים שישאלו שאלות (ארבעת הבנים של ההגדה). לעומת תרבויות הרואות את הציות נטול השאלות כהתנהגות אידאלית של ילד, המסורת היהודית ממקמת את הילד "שאינו יודע לשאול" בשלב ההתפתחות הנמוך ביותר, לא הגבוה ביותר.

נקודות למחשבה

1. איך עוזרים הסיפורים שהרב זקס מספר כאן להבין את המילים "בכל לבבך"?
2. האם הם קשורים לכל מקורות 4 ו-5 לעיל?
3. מדוע העלאת שאלות היא חלק חשוב של החינוך?
4. איך קשורה העלאת שאלות לערך השיחה שדנו בו לעיל?
5. כיצד מגלם ליל הסדר את כל הרעיונות שחקרנו היום?

מורשת הרב זקס (The Rabbi Sacks Legacy) מנציחה את חוכמתו העל־זמנית והאוניברסלית של הרב לורד יונתן זקס כמלמד תורה, כמנהיג של מנהיגים וכקול מוסרי.

הכירו את הארכיב הדיגיטלי שלנו, הכולל שפע של כתבים, משדרים ונאומים של הרב זקס – או תמכו בעשייה שלנו, בכתובת www.rabbisacks.org. עקבו אחר 'מורשת הרב זקס' ברשתות החברתיות: @RabbiSacks

מאנגלית: צור ארליך